Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Første Afdeling)

28. juli 2016*

»Præjudiciel forelæggelse — forbrugerbeskyttelse — direktiv 93/13/EØF — urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler — kreditaftale med et urimeligt kontraktvilkår — tvangsfuldbyrdelse af en voldgiftskendelse afsagt i henhold til dette vilkår — en medlemsstats ansvar for tab, som forvoldes borgere ved en tilsidesættelse af EU-retten, der kan tilskrives en national ret — betingelser for ifaldelse af ansvar — eksistensen af en tilstrækkelig karakteriseret tilsidesættelse af EU-retten«

I sag C-168/15,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov, Slovakiet) ved afgørelse af 12. marts 2015, indgået til Domstolen den 14. april 2015, i sagen:

Milena Tomášová

mod

Slovenská republika – Ministerstvo spravodlivosti SR,

Pohotovosť s. r. o.,

procesdeltager:

Združenie na ochranu občana spotrebiteľa HOOS,

har

DOMSTOLEN (Første Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, R. Silva de Lapuerta (refererende dommer), og dommerne J.-C. Bonichot, C.G. Fernlund, S. Rodin og E. Regan

generaladvokat: N. Wahl

justitssekretær: A. Calot Escobar,

på grundlag af den skriftlige forhandling,

efter at der er afgivet indlæg af:

— den slovakiske regering ved B. Ricziová, som befuldmægtiget

* Processprog: slovakisk.

— den tjekkiske regering ved M. Smolek, J. Vláčil og S. Šindelková, som befuldmægtigede

— Europa-Kommissionen ved A. Tokár, D. Roussanov og M. Konstantinidis, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 14. april 2016,

afsagt følgende

Dom

1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører betingelserne for en medlemsstats ifaldelse af ansvar i forbindelse med krav om erstatning for tab, der er forvoldt borgerne som følge af en national rets tilsidesættelse af EU-retten.

2 Denne anmodning er blevet fremsat i forbindelse med en tvist mellem på den ene side Milena Tomášová og på den anden side Slovenská republika – Ministerstvo spravodlivosti SR (Den Slovakiske Republik – Republikken Slovakiets justitsministerium, herefter »Den Slovakiske Republik«) og Pohotovosť s. r. o. om fuldbyrdelsen af en voldgiftskendelse, hvorved Milena Tomášová var blevet dømt til at betale et beløb i tilknytning til i forbindelse med en forbrugerkreditaftale.

Retsforskrifter

3 Artikel 3 i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler (EFT 1993, L 95, s. 29) bestemmer:

»1. Et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.

2. Et kontraktvilkår anses altid for ikke at have været genstand for individuel forhandling, når det er udarbejdet på forhånd, og forbrugeren derved ikke har haft nogen indflydelse på indholdet, navnlig i forbindelse med en standardkontrakt.

Den omstændighed, at visse elementer i et kontraktvilkår eller et enkelt kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, udelukker ikke anvendelse af denne artikel på resten af en aftale, hvis en samlet vurdering fører til den konklusion, at der alligevel er tale om en standardkontrakt.

Hvis en erhvervsdrivende hævder, at et standardiseret kontraktvilkår har været genstand for individuel forhandling, har han bevisbyrden.

3. Bilaget indeholder en vejledende og ikke-udtømmende liste over de kontraktvilkår, der kan betegnes som urimelige.«

4 Direktivets artikel 6, stk. 1, foreskriver:

»Medlemsstaterne fastsætter, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren, og at aftalen forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår.«

Tvisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

5 Milena Tomášová er pensionist, og hendes eneste indkomst er en pension på 347 EUR. I 2007 indgik hun en forbrugerkreditaftale med Pohotovosť om et lån på 232 EUR.

6 Denne aftale havde form af en standardkontrakt indeholdende en voldgiftsklausul, hvorefter en voldgiftsret beliggende over 400 km fra Milena Tomášovás bopæl var enekompetent til at træffe afgørelse i tvister vedrørende denne kontrakt. Ifølge denne aftale var morarenterne desuden angivet til 91,25% om året. Den pågældende kontrakt angav endvidere ikke de årlige kreditomkostninger i procent.

7 Da Milena Tomášová var forsinket med tilbagebetalingen af lånet, og da hun ikke havde kunnet betale de nævnte morarenter, optog hun et nyt lån på 232,36 EUR hos Pohotovosť.

8 Ved afgørelser truffet af Stálý rozhodcovský súd (fast voldgiftsret, Slovakiet) den 9. april og den 15. maj 2008 blev Milena Tomášová dømt til at betale Pohotovosť flere beløb med hensyn til den manglende tilbagebetaling af de pågældende lån, morarenter og sagsomkostninger.

9 Efter at disse afgørelser havde fået retskraft og kunne fuldbyrdes, indgav Pohotovosť henholdsvis den 13. og den 27. oktober 2008 anmodninger om fuldbyrdelse til Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov, Slovakiet), som imødekom disse anmodninger ved afgørelser dateret den 15. og den 16. december 2008.

10 Ifølge forelæggelsesafgørelsen var de pågældende fuldbyrdelsesprocedurer endnu ikke gennemført på tidspunktet for indgivelsen af den foreliggende anmodning om en præjudiciel afgørelse.

11 Den 9. juli 2010 anlagde Milena Tomášová sag med påstand om, at Den Slovakiske Republik blev tilpligtet at udrede erstatning på 2 000 EUR for den skade, som hun mener at have lidt som følge af, at Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov) har tilsidesat EU-retten, med den begrundelse, at nævnte ret i forbindelse med de pågældende procedurer tog anmodninger om fuldbyrdelse af afgørelser, der var baseret på en urimelig voldgiftsklausul, og som genstand havde inddrivelse af fordringer, der var beregnet på grundlag af et urimeligt kontraktvilkår til følge.

12 Ved dom af 22. oktober 2010 forkastede Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov) Milena Tomášovás søgsmål som ugrundet med den begrundelse, at hun ikke havde udtømt alle de retsmidler, der stod til hendes rådighed, at de pågældende fuldbyrdelsesprocedurer ikke var endeligt afsluttet, hvorfor der ikke var opstået et tab, og at søgsmålet dermed var indgivet for tidligt.

13 Milena Tomášová appellerede denne dom.

14 Ved afgørelse af 31. januar 2012 ophævede Krajský súd v Prešove (den regionale ret i Prešov, Slovakiet) nævnte afgørelse og hjemviste sagen til Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov).

15 På denne baggrund har Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Udgør det forhold, at der i strid med Den Europæiske Unions Domstols praksis under en fuldbyrdelsesprocedure indledt på grundlag af en voldgiftskendelse kræves en ydelse, som følger af et urimeligt kontraktvilkår, en karakteriseret tilsidesættelse af EU-retten?

2) Kan en medlemsstat ifalde ansvar som følge af tilsidesættelse af [EU-]retten, selv inden parten i proceduren har udtømt alle de retsmidler, som parten råder over inden for rammerne af en fuldbyrdelsesprocedure vedrørende en afgørelse truffet i henhold til medlemsstatens retsordning,

og kan medlemsstaten, henset til de foreliggende faktiske omstændigheder, da ifalde ansvar, selv inden fuldbyrdelsesproceduren vedrørende en afgørelse er afsluttet, og inden sagsøgeren har udtømt muligheden for at kræve erstatning for uberettiget berigelse?

3) Såfremt spørgsmålet besvares bekræftende, kan et organs handling – sådan som den beskrives af sagsøgeren – henset til de foreliggende faktiske omstændigheder, og i særdeleshed sagsøgerens fuldstændige passivitet og manglende udtømning af alle retsmidler i henhold til medlemsstatens retsorden, da udgøre en tilstrækkelig klar og kvalificeret tilsidesættelse af [EU-]retten?

4) Hvis der er tale om en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af [EU-]retten i den foreliggende sag, svarer det af sagsøgeren krævede beløb da til den skade, som medlemsstaten ifalder ansvar for, og kan den omhandlede skade da sidestilles med den inddrevne fordring, som udgør en uberettiget berigelse?

5) Har et søgsmål som følge af uberettiget berigelse som retsmiddel forrang for et søgsmål om skadeserstatning?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første til det tredje spørgsmål

16 Med det første, det andet og det tredje spørgsmål, der skal behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om og på hvilke betingelser en tilsidesættelse af EU-retten som følge af en retsafgørelse truffet i forbindelse med en tvangsfuldbyrdelsesprocedure baseret på en voldgiftskendelse, hvormed der gives medhold i en påstand om betaling af en udestående fordring i medfør af et kontraktvilkår, der skal anses for urimeligt, udgør en »tilstrækkelig kvalificeret« tilsidesættelse, der kan bevirke, at den berørte medlemsstat ifalder ansvar uden for kontraktforhold.

17 I denne forbindelse spørger den forelæggende ret om, hvorvidt den omstændighed, at den pågældende fuldbyrdelsesprocedure ikke er afsluttet, at den pågældende person har udvist en fuldstændig passivitet, og at hun ikke har udtømt alle de retsmidler og retlige procedurer – såsom et søgsmål med påstand om erstatning for uberettiget berigelse – som hun har i henhold til den nationale retsorden, har betydning i denne henseende.

18 Ifølge Domstolens praksis udgør princippet om, at staten er ansvarlig for tab, som er forvoldt borgerne på grund af tilsidesættelser af EU-retten, der må tilregnes staten, en væsentlig del af systemet i traktaterne, som Unionen er baseret på (jf. dom af 19.11.1991, Francovich m.fl., C-6/90 og C-9/90, EU:C:1991:428, præmis 35, af 5.3.1996, Brasserie du pêcheur og Factortame, C-46/93 og C-48/93, EU:C:1996:79, præmis 31, og af 14.3.2013, Leth, C-420/11, EU:C:2013:166, præmis 40).

19 Dette princip gælder i alle tilfælde, hvor en medlemsstat har overtrådt EU-retten, uanset hvilken myndighed der er skyld i denne tilsidesættelse (jf. i denne retning dom af 5.3.1996, Brasserie du pêcheur og Factortame, C-46/93 og C-48/93, EU:C:1996:79, præmis 32, af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 31, af 13.6.2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, præmis 30, og af 25.11.2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, præmis 46).

20 Dette princip finder ligeledes anvendelse på visse betingelser, når den omhandlede tilsidesættelse følger af en afgørelse truffet af en national retsinstans, der træffer afgørelse i sidste instans. Domstolen har nemlig ud fra den betragtning, at den dømmende magt har afgørende betydning for beskyttelsen af borgernes rettigheder i henhold til EU-retten, og at en ret, der træffer afgørelse som sidste instans, pr. definition er den sidste instans, for hvilken borgerne kan gøre de rettigheder gældende, som EU-retten tillægger dem, fastslået, at beskyttelsen af disse rettigheder ville blive forringet, og at de pågældende

EU-retlige bestemmelsers fulde virkning ville blive afsvækket, hvis ikke borgerne under visse betingelser kunne opnå erstatning for tab, som de er blevet forvoldt ved en tilsidesættelse af EU-retten, der skyldes en afgørelse, som en ret i en medlemsstat har truffet som sidste instans (jf. i denne retning dom af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 32-36 og 59, af 13.6.2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, præmis 31, og af 9.9.2015, Ferreira da Silva e Brito m.fl., C-160/14, EU:C:2015:565, præmis 47).

21 Det tilkommer den forelæggende ret at prøve, om dette er tilfældet for så vidt angår de i hovedsagen omhandlede afgørelser af 15. og 16. december 2008.

22 Det bemærkes dog, at Domstolen hvad angår betingelserne for statens erstatningsansvar for tab, som er forvoldt borgerne på grund af tilsidesættelser af EU-retten, der må tilregnes staten, gentagne gange har fastslået, at skadelidte borgere har en ret til erstatning, såfremt tre betingelser er opfyldt, nemlig at den EU-retlige bestemmelse, der er tilsidesat, har til formål at tillægge dem rettigheder, at tilsidesættelsen af denne bestemmelse er tilstrækkelig kvalificeret, og at der er en direkte årsagsforbindelse mellem denne tilsidesættelse og borgernes tab (jf. bl.a. dom af 5.3.1996, Brasserie du pêcheur og Factortame, C-46/93 og C-48/93, EU:C:1996:79, præmis 51, af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 51, og af 14.3.2013, Leth, C-420/11, EU:C:2013:166, præmis 41).

23 De samme betingelser finder anvendelse på en medlemsstats erstatningsansvar for tab, der er forvoldt ved, at en ret i sidste instans har truffet en afgørelse, der tilsidesætter en EU-retlig bestemmelse (jf. dom af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 52).

24 Hvad navnlig angår den anden af disse betingelser, som er nævnt i denne doms præmis 22, kan staten kun undtagelsesvis ifalde ansvar, nemlig i det tilfælde, hvor den nationale ret, som træffer afgørelse i sidste instans, åbenbart har tilsidesat gældende ret (jf. dom af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 53, og af 13.6.2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, præmis 32 og 42).

25 Med henblik på at afgøre, om der foreligger en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten, skal der tages hensyn til samtlige relevante omstændigheder i den sag, som den nationale ret har fået forelagt. Det følger af Domstolens praksis, at de omstændigheder, som kan tages i betragtning i denne henseende, således bl.a. er, hvor klar og præcis den tilsidesatte bestemmelse er, hvor vidt et skøn den tilsidesatte bestemmelse overlader de nationale myndigheder, om overtrædelsen er begået, eller tabet er forvoldt forsætligt eller uagtsomt, om en eventuel retsvildfarelse er undskyldelig eller uundskyldelig, den omstændighed, at en EU-institutions holdning kan have været medvirkende til vedtagelsen eller opretholdelsen af nationale foranstaltninger eller praksis i strid med EU-retten og den pågældende rets undladelse af at opfylde sin pligt til at forelægge præjudicielle spørgsmål i medfør af artikel 267, stk. 3, TEUF (jf. i denne retning dom af 5.3.1996, Brasserie du pêcheur og Factortame, C-46/93 og C-48/93, EU:C:1996:79, præmis 56, af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 54 og 55, og af 12.12. 2006, Test Claimants in the FII Group Litigation, C-446/04, EU:C:2006:774, præmis 213).

26 En overtrædelse af EU-retten er under alle omstændigheder tilstrækkelig kvalificeret, når den åbenbart tilsidesætter Domstolens praksis på det pågældende område (jf. dom af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 56, af 12.12.2006, Test Claimants in the FII Group Litigation, C-446/04, EU:C:2006:774, præmis 214, og af 25.11.2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, præmis 52).

27 Såfremt det i tvisten i hovedsagen lægges til grund, at Okresný súd Prešov (kredsdomstolen i Prešov) i sine afgørelser af 15. og 16. december 2008 traf afgørelse i sidste instans, er det også et krav, at den pågældende ret med denne afgørelse har begået en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten ved åbenbart at have tilsidesat bestemmelserne i direktiv 93/13 eller Domstolens praksis vedrørende dette direktiv.

28 Det skal i denne forbindelse bemærkes, at den beskyttelsesordning til fordel for forbrugerne, som er indført med direktiv 93/13, indebærer en anerkendelse af adgangen for den nationale ret til af egen drift at tage stilling til, om et kontraktvilkår er urimeligt (jf. i denne retning dom af 27.6.2000, Océano Grupo Editorial og Salvat Editores, C-240/98 – C-244/98, EU:C:2000:346, præmis 26, 28 og 29, af 21.11.2002, Cofidis, C-473/00, EU:C:2002:705, præmis 32 og 33, og af 26.10.2006, Mostaza Claro, C-168/05, EU:C:2006:675, præmis 27 og 28).

29 I præmis 38 i dom af 26. oktober 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675), fastslog Domstolen ganske vist, at arten og betydningen af den almene interesse, der ligger til grund for den beskyttelse, som direktiv 93/13 indeholder for forbrugerne, i princippet berettiger, at de nationale retsinstanser af egen drift skal efterprøve, om et kontraktvilkår er urimeligt, og dermed afhjælpe den manglende ligevægt mellem forbrugeren og den erhvervsdrivende. I denne dom drog Domstolen imidlertid ikke nogen konklusioner på baggrund af denne betragtning, eftersom den havde fået forelagt et spørgsmål om, hvorvidt en forbruger kan påberåbe sig en voldgiftsaftales ugyldighed for første gang for den nationale ret, som skal træffe afgørelse i en sag med påstand om ophævelse af en voldgiftskendelse.

30 Det er kun i dom af 4. juni 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350, præmis 32), at Domstolen tydeligt har angivet, at den rolle, som EU-retten har givet den nationale ret, ikke begrænser sig til blot at være muligheden for at prøve, om et kontraktvilkår, der henhører under direktivets anvendelsesområde, eventuelt måtte være urimeligt, men ligeledes indebærer en forpligtelse til af egen drift at prøve dette spørgsmål, så snart den råder over de oplysninger vedrørende de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver.

31 Efter afsigelsen af denne dom har Domstolen gentagne gange henvist til denne forpligtelse, som påhviler den nationale ret (jf. bl.a. dom af 14.6.2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, præmis 42 og 43, af 21.2.2013, Banif Plus Bank, C-472/11, EU:C:2013:88, præmis 22, og af 1.10.2015, ERSTE Bank Hungary, C-32/14, EU:C:2015:637, præmis 41).

32 Domstolen har navnlig fastslået, at så snart en national ret, der skal træffe afgørelse om en begæring om tvangsfuldbyrdelse af en endelig voldgiftsafgørelse, råder over de nødvendige oplysninger om de retlige eller faktiske omstændigheder, er retten forpligtet til af egen drift med hensyn til bestemmelserne i direktiv 93/13 at efterprøve, om de kontraktvilkår, der ligger til grund for den fordring, der er fastlagt ved voldgiftskendelse, er urimelige, når retten, i henhold til de nationale processuelle regler, i en tilsvarende fuldbyrdelsesprocedure er forpligtet til af egen drift at efterprøve, om sådanne vilkår er uforenelige med ufravigelige nationale retsgrundsætninger (jf. i denne retning dom af 6.10.2009, Asturcom Telecomunicaciones, C-40/08, EU:C:2009:615, præmis 53, kendelse af 16.11.2010, Pohotovosť, C-76/10, EU:C:2010:685, præmis 51, 53 og 54, og dom af 27.2.2014, Pohotovosť, C-470/12, EU:C:2014:101, præmis 42).

33 Følgelig kan det ikke antages, at en national ret, som inden afsigelsen af dom af 4. juni 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350), ikke af egen drift havde taget stilling til, om et kontraktvilkår, der henhører under direktiv 93/13's anvendelsesområde, var urimeligt, selv om den rådede over de oplysninger om de retlige eller faktiske omstændigheder, som denne prøvelse kræver, åbenbart har tilsidesat Domstolens praksis på det pågældende område, og at den dermed har begået en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten.

34 I den foreliggende sag må det fastslås, at de i hovedsagen omhandlede afgørelser af 15. og 16. december 2008 blev truffet før afsigelsen denne dom.

35 Det forekommer derfor ikke at være nødvendigt at foretage en efterprøvelse af, om den omstændighed, at den pågældende fuldbyrdelsesprocedure ikke er afsluttet, at den person, som er genstand for fuldbyrdelsesproceduren, har udvist fuldstændig passivitet, og at hun ikke har udtømt alle retsmidler og retlige procedurer – såsom søgsmål om erstatning for uberettiget berigelse – som hun har i

henhold til den nationale retsorden, har betydning for, om den pågældende medlemsstat ifalder ansvar for tab, som er forvoldt borgerne på grund af tilsidesættelser af EU-retten ved retsafgørelser, såsom de i hovedsagen omhandlede afgørelser af 15. og 16. december 2008.

36 Af disse grunde skal det første, andet og tredje spørgsmål besvares, som følger.

— En medlemsstat kan kun ifalde ansvar for tab, som er forvoldt borgerne på grund af en tilsidesættelse af EU-retten i en afgørelse truffet af en national ret, såfremt denne afgørelse er truffet af en ret i denne medlemsstat, som træffer afgørelse i sidste instans, hvilket det tilkommer den forelæggende ret at efterprøve for så vidt angår hovedsagen. Er dette tilfældet, udgør en afgørelse truffet af en national ret i sidste instans alene en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten, der kan bevirke, at den pågældende medlemsstat ifalder ansvar, såfremt denne ret med denne afgørelse åbenbart har tilsidesat gældende ret, eller såfremt denne tilsidesættelse er sket til trods for, at der foreligger en fast praksis ved Domstolen på det pågældende område.

— Det kan ikke antages, at en national ret, der inden afsigelsen af dom af 4. juni 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350), ikke af egen drift i forbindelse med en tvangsfuldbyrdelsesprocedure baseret på en voldgiftskendelse, hvormed der gives medhold i en påstand om betaling af en udestående fordring i medfør af et kontraktvilkår, der skal anses for urimeligt som omhandlet i direktiv 93/13, af egen drift har efterprøvet, om dette kontraktvilkår er urimeligt, selv om den rådede over de faktiske og retlige oplysninger, der er nødvendige for denne prøvelse, åbenbart har tilsidesat Domstolens praksis på det pågældende område og dermed har begået en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten.

Det fjerde og det femte spørgsmål

37 Med det fjerde og det femte spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om størrelsen af det tab, som er forvoldt ved en eventuel tilsidesættelse af EU-retten i hovedsagen, svarer til den erstatning, som Milena Tomášová har krævet, om beløbet kan sidestilles med den reelt inddrevne fordring, dvs. en fordring bestående af en uberettiget berigelse til fordel for den, der fik medhold i henhold til voldgiftskendelsen, og om et søgsmål anlagt med påstand om erstatning for dette tab, først kan anlægges efter anlæggelse af et søgsmål om erstatning for uberettiget berigelse.

38 Det skal i denne forbindelse anføres, at staten, når betingelserne for dens ifaldelse af ansvar er opfyldt, hvilket det tilkommer de nationale retter at afgøre, skal erstatte det forvoldte tab efter nationale erstatningsregler, idet betingelserne i de nationale lovgivninger for erstatning af tab dog ikke må være mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål efter national ret (ækvivalensprincippet), og ikke må være udformet således, at de i praksis gør det umuligt eller urimeligt vanskeligt at opnå erstatning (effektivitetsprincippet) (jf. dom af 19.11.1991, Francovich m.fl., C-6/90 og C-9/90, EU:C:1991:428, præmis 42, af 30.9.2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 58, af 24.3.2009, Danske Slagterier, C-445/06, EU:C:2009:178, præmis 31, af 25.11.2010, Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, præmis 62, og af 9.9.2015, Ferreira da Silva e Brito m.fl., C-160/14, EU:C:2015:565, præmis 50).

39 Det følger heraf, at reglerne for vurdering af et tab forårsaget af en tilsidesættelse af EU-retten fastsættes i de enkelte medlemsstaters nationale ret, idet de nationale lovgivninger, der fastsætter disse regler, skal overholde ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet.

40 Det samme gør sig gældende for så vidt angår sammenhængen mellem en påstand om erstatning for et sådant tab og eventuelle andre retsmidler i den berørte medlemsstats retsorden, såsom søgsmål med påstand om erstatning for uberettiget berigelse.

41 Under disse omstændigheder skal det fjerde og det femte spørgsmål besvares med, at reglerne vedrørende udredning af erstatning for et tab, som følger af en tilsidesættelse af EU-retten, såsom reglerne vedrørende vurdering af en sådan skade eller sammenhængen mellem en påstand om erstatning for et tab og andre eventuelt tilgængelige retsmidler, fastsættes i de enkelte medlemsstaters nationale ret under overholdelse af ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet.

Sagens omkostninger

42 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Første Afdeling) for ret:

1) **En medlemsstat kan kun ifalde ansvar for tab, som er forvoldt borgerne på grund af en tilsidesættelse af EU-retten i en afgørelse truffet af en national ret, såfremt denne afgørelse er truffet af en ret i denne medlemsstat, som træffer afgørelse i sidste instans, hvilket det tilkommer den forelæggende ret at efterprøve for så vidt angår hovedsagen. Er dette tilfældet, udgør en afgørelse truffet af en national ret i sidste instans alene en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten, der kan bevirke, at den pågældende medlemsstat ifalder ansvar, såfremt denne ret med denne afgørelse åbenbart har tilsidesat gældende ret, eller såfremt denne tilsidesættelse er sket til trods for, at der foreligger en fast praksis ved Domstolen på det pågældende område.**

   Det kan ikke antages, at en national ret, der inden afsigelsen af dom af 4. juni 2009, Pannon GSM (C-243/08, EU:C:2009:350), ikke af egen drift i forbindelse med en tvangsfuldbyrdelsesprocedure baseret på en voldgiftskendelse, hvormed der gives medhold i en påstand om betaling af en udestående fordring i medfør af et kontraktvilkår, der skal anses for urimeligt som omhandlet i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler, af egen drift har efterprøvet, om dette kontraktvilkår er urimeligt, selv om den rådede over de faktiske og retlige oplysninger, der er nødvendige for denne prøvelse, åbenbart har tilsidesat Domstolens praksis på det pågældende område og dermed har begået en tilstrækkelig kvalificeret tilsidesættelse af EU-retten

2) **Reglerne vedrørende udredning af erstatning for et tab, som følger af en tilsidesættelse af EU-retten, såsom reglerne vedrørende vurdering af en sådan skade eller sammenhængen mellem en påstand om erstatning for et tab og andre eventuelt tilgængelige retsmidler, fastsættes i de enkelte medlemsstaters nationale ret under overholdelse af ækvivalensprincippet og effektivitetsprincippet.**

Underskrifter